

Dinî Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 2001, C. 4, s.10, ss. 17-36.

G.H.A. Juynboll'un İsnadda Muammerûn'un Rolüne Dair İddialarına A'meş - Ma'rûr bin Süveyd Özelinde Eleştirel Bir Yaklaşım

*Murat GÖKALP**

ABSTRACT

As G.H.A. Juynboll claimed that isnad started in the 70's of the first century of Hijra and there was an obscurity between the death date of Prophet Muhammad and this period which a number of common links simply invented many of their alleged authorities in order to complete this obscurity.

Juynboll's theory as fallowes: "Another probably fictitious mu'ammâr, about whom even less is recorded in the historical sources, is al-Ma'rûr b. Suwayd, who is said to have died aged 120 years, again in 82\701. And A'mash is again the cl (common link) who most probably invented him."

But we'll put forward the theory that A'mash didn't invent al-Ma'rûr b. Suwayd.

Keywords: Mu'ammârûn (long lived ones), A'mash, al-Ma'rûr b. Suwayd, Isnad, Common link.

Bilimsel anlamda Batıda hadisi müstakil bir ilim dalı olarak ilk defa ele alıp mesaisini buna sarf edenin, Avusturyalı Alois Sprenger (1813-1893)

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, muratgokalp70@hotmail.com

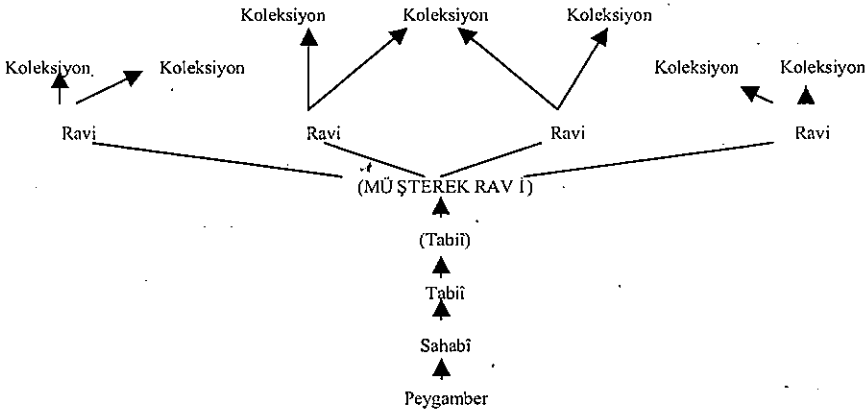
olduğu kabul edilmektedir.¹ Bu, Batının hadis ile iştigalinin pek de uzun bir geçmişinin olmadığı anlamına da gelmektedir. Buna rağmen, zengin ve renkli hüviyetiyle İslâm kültür mirasının bizlere ulaşmasındaki önceliği müsteşriklerin aldığını itiraf ise, ancak bir hakkın teslimi manasını ifade eder.²

Yukarıdaki ifadelerimizden, bu incelemedeki amacımızın, oryantalizm tarihini yahut Batıdaki hadis çalışmalarını kaleme almak olduğu zannedilmemelidir. Hadis/sünnet alanında pek çok kitap ve makaleye imzasını atmış bulunan, asrımızın önemli müsteşrik simalarından biri olan G.H.A. Juynboll'un "*The Role of Mu'ammârûn in the Early Development of the Isnâd*" (*İlk Dönem Isnadın Gelişiminde Muammerûn'un Rolü*)³ isimli makalesinde, A'meş-muammerûn ilişkisi çerçevesindeki iddialarının sadece bir cephesinin (A'meş-Ma'rûr b. Süveyd ilişkisi) tetkiki, bizim bu çalışmamızın nirengi noktasını teşkil etmektedir.

İsnad uygulamasının ilk defa en erken hicrî birinci asrın 70/690'lı yıllarında başladığını⁴ ifadeyle sözlerine başlayan Juynboll'e göre; aslında hadis koleksiyonlarında, Peygamber'den belli bir hadisi rivayette bulunan ravilerin yer aldığı bütün isnadlar, genel itibariyle çok çarpıcı, enteresan bir karaktere sahiptirler. Bu, Peygamber'den sonraki sırada yer alan ilk üç (veya dört-beş) ravinin tek halkalı bir sened oluşturmalarına rağmen, daha

-
- 1 Batıdaki hadis çalışmalarının başlangıcı ve bu çalışmalar üzerine geniş bilgi için bkz. Sezgin, M. Fuad, "*İslâm tarihinin kaynağı olmak bakımından Hadis'in ehemmiyeti*", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. II, cüz. 1, 1956-7, s. 19-36; "*Hadis Musannefâtının Mebde'i ve Ma'mer b. Râşid'in Câmî'i*", *Türkiyât Mecmuası*, c. 12, 1955, s. 115-134; Paret, Rudi, "*Peygamber'in Hayatı ve Faaliyetleri Hakkında Avrupa'da Yapılan En Son Araştırmalar*", (çev. Salih Tuğ), *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. III, cüz. 1-2, 1959-60, s. 31-48; Hatiboğlu, M. Said, "*Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine*", *İslâmî Araştırmalar*, c. 6, sy. 2, 1992, s. 105-113; Görmez, Mehmet, "*Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine*", *İslâmiyât*, c. 3, sy. 1, Ankara 2000, s. 11-31; Özafşar, M. Emin, *Oryantalist Yaklaşım İtirazları*, Araştırma Yayınları, Ankara 1999, s. 11-29.
 - 2 Bkz. Hatiboğlu, M. Said, "*Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine*", *İslâmî Araştırmalar*, c. 6, sy. 2, 1992, s. 106.
 - 3 Wiener Zeitschrift für die Kunde Des Morgenlandes, 81. Band, Wien 1991, s. 155-175; Makale, Mustafa ERTÜRK tarafından "*İsnadların İlk Şekillenmesinde Muammerûn'un Rolü*" adıyla Türkçe'ye de çevrilmiş olup, Juynboll'un bunun dışında dört makalesinin daha yer aldığı *Oryantalistik Hadis Araştırmaları* (Ankara Okulu, I.Baskı, Ankara 2001) adlı eserin içinde (s. 121-142., VI. makale) yayımlanmıştır.
 - 4 Juynboll, *a.g.m.*, s. 155.

sonrasında rivayet tarîklerinde, hadis koleksiyonlarına ulaşıncaya kadar ki sürecinde bir genişlemenin açıkça müşahede olunmasıdır.⁵ Bu ise şu şema ile izah edilmektedir⁶:

Juynboll sözlerine devamla şöyle der: “İsnadların başka hadis merkezlerindeki niteliklerini bir tarafa bırakacak olursak, Peygamber’den müşterek raviye kadar uzanan Kûfeli isnadların en önemli hususiyeti, söylendiğine göre Allah’ın bir lütfu olarak, çok ileri yaşlara kadar yaşamış ravilerin bu isnadlarda çok sık yer almış olmasıdır... Çok uzun yaşamış bu ravilere sonraları muammerûn denilmiştir.”⁷

Ancak Juynboll’un isnadda muammerûnun rolü için esas söylemek istediği ise, aşağıdaki şu satırlarda açıkça görülebilmektedir: “İsnad konusunda yapılan son araştırmalar, çok sayıdaki müşterek ravinin, sözde kendisinden rivayet ettiği pek çok şeyhi aslında uydurduğunu ortaya koymaktadır... Bu son müşterek raviler hem isnaddan hem de metinden sorumlu oldukları kadar, gerek tarihî gerekse hayalî şahsiyetlerle sened halkalarını, bazen başkalarından en eski isnad zincirlerini kopya ederek, bazen de olayı uydurarak Peygamber’e kadar uzatıp yerleştirmekten sorumludurlar.”⁸

5 Juynboll, a.g.m., s. 155.

6 Juynboll, a.g.m., s. 156.

7 Ertürk, Oryantalistik Hadis Araştırmaları, s. 122.

8 Ertürk, a.g.e., s. 124.

Kısacası, bu iddiaya göre, pek çok müşterek ravi, kendilerine malum birtakım sebeplere istinâden hem isnad hem de metin kurgulamışlar, formüle etmişlerdir.

Bu iddiaları tetkik sadedinde öncelikle, *muammerûn* olgusunun hadis usûlünde ele alınıp alınmadığına şöyle bir göz gezdirmemiz gerekmektedir. Tespitlerimize göre, Juynboll'un dikkat çektiği tarzda, *muammerûn* konusu klasik hadis usûlü kitaplarında incelenmediği gibi, günümüz çalışmalarına da mevzu teşkil etmemiştir. Bu hususu örnekleriyle açıklamaya çalışalım: Tarihin derinliklerine doğru bir seyahate çıktığımızda, **Kitâbu'l-Muammerîn**⁹ adlı eseriyle Ebû Hâtim es-Sicistânî (250/864)'yi¹⁰ karşımızda buluruz. Ne var ki, eserinin ismi ilk anda bu konuda yazılmış müstakil bir çalışma izlenimi vermekteyse de, muhtevasına yönelindiğinde durumun hiç de öyle olmadığı gerçeği ile yüz yüze geliriz. Her şeyden önce Ebû Hâtim, Basra'lı bir Arap dil alimi (filolog) olup, "*hassaten şiir sanatı ile cahiliye şiirleri ve bunların şiir ve lugatlarına vukufu ile maruftur.*"¹¹ Yani, "*çekirdekten bir hadîşçi*" olmadığı gibi, bu mesleğe dair herhangi bir mesaisi de bulunmamaktadır. O, mezkûr eserinde, muammer şahısların –ki Araplar, bir rivayete göre, yüz ve yüz yirmi yaşını; diğer bir rivayete göre ise yüz yirmi altı yaşını devirmiş olanları ancak muammer (uzun ömürlü) telâkki ederler¹² - bilhassa şiirlerini kaydetmiştir. Daha sonra telif ettiği **Kitâbu'l-Vesâyâ** isimli eserinde de yine muammer şahısları, ancak bu sefer ömürlerinin sonundaki vasiyetleriyle ele almıştır.

9 Kitâbu'l-Muammerîn, 1905'te Mısır'da Muhammed Emin Hancî tarafından neşredilmiştir (96 sayfa). Daha sonra ise, Kitâbu'l-Vesâyâ ile birlikte **el-Muammerûn ve'l-Vesâyâ** adıyla Abdulmun'im Âmir'in tahkikiyle yayımlanmıştır. (Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye, Kahire 1961, 175 sayfa)

10 Ebû Hâtim'in 160/776 civarında doğduğunu kaydeden Abdulmun'im Âmir, vefat tarihi hakkında ise farklı tarihlendirmelerin varlığına dikkat çeker. Buna göre o; 248/862, 250/864 veya 254/868 yılında vefat etmiş gösterilir. Abdulmun'im Âmir ise, kitabın kapağında yer alan tarihe bakılırsa, 250/864 yılını tercih etmektedir. Bkz. **el-Muammerûn ve'l-Vesâyâ**, muhakkikin takdimi, s. 2; İ. Goldziher (1850-1921) ise, Ebû Hâtim'in vefat tarihi olarak 262/875'i göstermektedir. Bkz. İ. Goldziher, "*Ebu Hâtim (Sehl b. Muhammed) es-Sicistânî*", **İslâm Ansiklopedisi** (MEB), İst. 1964, IV/28.

11 İ. Goldziher, *a.g.m.*, s. 28.

12 **el-Muammerûn ve'l-Vesâyâ**, muhakkikin takdimi, s. 9.

İbn Mende (511/1117) Men Âşe Mie ve İsrîne Sene mine's-Sahabe¹³ adlı eserinde, adı üzerinde, yüz yirmi yaşına ulaşmış - on dört - sahabeyi çok kısa olarak konu edinmiştir.

İbn Mende'den iki asır sonra, Cüz'ün fihî Ehlü'l-Mie adlı eseriyle Zehebî (748/1347)'yi görmekteyiz. O, mezkûr eserini, Hz. Peygamber'in bir sohbet esnasında, idrâkinde oldukları geceden yüz sene sonra nefes alan kimsenin kalmayacağına dair ifadelerini¹⁴ – bir anlamda – yanlış yorumlayanları ikaz ve bu ümmet arasından da uzun ömürlülerin haydi haydi çıktığını ispat sadedinde kaleme almıştır.¹⁵ Bu sebeple de yüz yirmi altı şahıs zikrettiği eserinde, geçmiştekilerin (mütekaddimûn) ömürlerinin uzun, sonrakilerin (müteahhirûn) ömürlerinin ise kısa oluşunu Allah'ın bir hikmeti olarak yorumlayan Zehebî, mütekaddimûnun cidden uzun ömürlü oluşunu ise, ilginçtir, 28. Kasas Sûresi'nin, “tersine, Biz [onlarla senin aranda] nice nesiller yarattık ve onlardan sonra nice çağlar geçip gitti..” meâlindeki 45. âyet-i kerîmesiyle delillendirmeye gitmektedir.¹⁶

Tedribü'r-Râvî'de ise Suyûtî (911/1505), müsel sel nev'inden bahisle tüm ravilerin nisbelerinin aynı olmasını örneklendirirken muammerûnu da zikretmiştir. Ancak burada amacı, sadece, isnadda yer alan tüm ravilerin muammer oluşunun müsel sel hadis nev'inin bir çeşidini teşkil ettiğini ifadeden ibarettir.¹⁷

13 Thk. Mecdî Fethî es-Seyyid İbrahîm, Kahire, t.y., 80 sayfa.

14 Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsnedü Ahmed, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y., III/313, 379, no. 14412, 15098.

15 Nitekim muasır alimlerden Ahmed Emîn (1886-1954), olaylar, müşahede ve tecrübelerin, sahîh olmadığına delâlet ettiğini söylediği bazı hadisler arasında, bu rivayeti de zikretmiştir. Krş. Fecru'l-İslâm, Matbaatu li-Cenneti't-Te'lif, V.baskı, Kahire 1945, s. 218.

16 Thk. Ebû Yahya Abdullah el-Kinderî; Tahric. Ebû Abdillâh Husâm Bevkârîs, Dâru İbn Hazm, I.baskı, Beyrut 1997, (96 sayfa), s. 25-6, 28; Yukarıda Muhammed Esed'den alıntılarımız âyetin meâlinde, geçmiş nesillerin uzun ömürlü olduklarına dair Zehebî'nin anladığı şekilde herhangi bir îmânın bulunmadığına şahit olmaktayız. Krş. M. Esed, Kur'an Mesajı, çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, I-III, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, II/791. Nitekim, Konyalı Mehmed Vehbi, Hulâsâtu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân'ında (I-XVI, Üçdal Neşriyat, İst. 1979, X/4108-9); Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân'ında (I-VII, çev. Komisyon, İnsan Yay., İst. 1987, IV/164-5.) ve M. Ali Sâbûnî de Safvetü't-Tefâsîr'inde (I-VII, çev. S. Gümüş - N. Yılmaz, Ensar Neşriyat, IV/437.) mezkûr âyete Zehebî'nin anladığı şekilde bir mana yüklememişlerdir. Buna göre bu âyette geçmiş nesillerin uzun ömürlü fertlerden teşekkül ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

17 Suyûtî, Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nebevî, Matbaatu'l-Hayriyye, I.baskı, Mısır 1307/1891, s. 194.

Açıkça görülmektedir ki, mezkur eserler, isnadda muammerûnun rolüne dair Juynboll'un iddialarına cevap teşkil edebilecek bir malzeme bizlere sunmaktan çok uzaktırlar.¹⁸

Günümüz çalışmalarında ise muammerûn ifadesinin, daha ziyade Hz. Peygamber'in vefatından sonra, uzun yıllar hatta birkaç asır sonra, kendilerinin şahabe olduklarını iddia ile ortaya çıkan birtakım kendini bilmez şarlatanlar için kullanıldığını müşahade etmekteyiz.¹⁹ Türkçe olarak hadis ıstılâhlarına dair kaleme alınmış iki eserde²⁰ de muammerûn ile alâkalı bir maddeye yer verilmeyişi ise dikkatleri çekmek istediğimiz bir diğer husustur. Abdullah Aydınli ise, **Hadis İstilahları Sözlüğü**'nde "*Muammer*" maddesine yer vermiş, bunu "*uzun ömürlü olan, uzun zaman yaşamış olan, özellikle ömrü yüz seneyi aşmış olan kimse*" şeklinde tarif etmiş ve konuyla alâkalı örnek bir eser olarak da Ebû Hâtim'in el-Muammerûn ve'l-Vesâyâ'sını takdim etmiştir (!).²¹

İşin özü itibariyle buraya kadar zikrettiklerimizden şu neticeye varabiliriz: Kaynaklarında kaydettiği üzere, zaman zaman akla durgunluk veren tarih düşmeler olsa da, uzun ömürlü şahısların varlığı da inkâr edilemez bir gerçektir. Her ne kadar bu şahıslara yönelik birtakım çalışmalar yapılmışsa da, bunlar daha ziyade ya yüz yaşını aşmış sahabelerin zikrine veya yine bu yaş üzerindeki cahiliye ve İslâm sonrası Araplarının şiir ve vasiyetlerine veyahut da Hz. Peygamber'in vefatından asırlar sonra ortaya çıkarak sahabî olduğunu iddia edebilecek tıyneteki insanların hâl tercümelerine münhasırdır. Oysa ki Juynboll, hicrî 70'li yıllarda isnadın teşekkülüne paralel

18 Bu eserler dışında, Ebû Mihnaf Lût b. Yahya'nın **Kitâbu'l-Muammerîn**'i ile Suyûtî'nin **Rîhu'n-Nisrîn fi Men Aşe mine's-Sahâbe Mie ve İşrîn** adlı risâlesini de (**Mecmû'atu Resâil-i Tis'a** içerisinde, Matba-u Muhammedî, Lahor 1304/1886, s. 4-5.) burada zikretmemiz gerekir. Bkz. el-Kettânî (1345/1929), **Hadis Literatürü**, çev. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İst. 1994, s. 258, 423.

19 Krş. Okıç, M. Tayyib, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler**, A.Ü.İ.F.Yayımları, İst. 1959, s. 71-3. Okıç, konuyu "sonraki asırlarda sahâbî olduklarını iddia edenler" başlığı altında ele almıştır; Çakın, Kâmil, **Hadis İnkârcıları**, Seba Yayınları, I.baskı, Ankara 1998, s. 71-2; Âşık, Nevzat, "*Hicrî VI. Asırda Sahabî Olduğunu İddia Eden Ebu'r-Ridâ Reten el-Hindî ve Uydurduğu Hadisler*", **Dokuz Eylül Ü.İ.F.Dergisi**, VII, İzmir 1992, s. 47-65.

20 Krş. Koçyiğit, Talat, **Hadis İstilahları**, Ankara 1985 (II.baskı); **Hadis Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yayınları, I.baskı, Ankara 1992; Uğur, Müctebâ, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

21 Timaş Yayınları, İst. 1987, s. 103.

olarak, bilhassa Kûfe orijinli senedlerde, Hz. Peygamber'le isnadın teşekkül dönemi arasındaki zaman dilimini kapatmak maksadıyla kimi ravilerin muammer şahsiyetler ihdas ettiklerini iddia etmektedir. Ancak klasik hadis kaynaklarında olduğu gibi, günümüz çalışmalarında da konu neredeyse hiç işlenmemiştir dersek zannediyoruz hata etmemiş oluruz.

Muammerûn ile ilgili olarak söyleyeceklerimizi şimdilik burada noktala-yıp, konunun A'meş - Ma'rûr b. Süveyd ilişkisine bakan yönünü ele almaya geçebiliriz. Öncelikle Juynboll'un bu ikili hakkında ne söylediğine bir bakalım. O şöyle der: *Tarihî kaynaklarda kendisi hakkında oldukça az bilgi bulunsa bile bir başka muhtemel hayalî muammer, Ma'rûr b. Süveyd'dir. Onun da diğerleri gibi 82/701 yılında 120 yaşlarında öldüğü rivayet edilmektedir. Yine büyük bir ihtimalle onu uyduran müşterek ravi A'meş'tir.*²²

Bu iddianın içeriğine bakıldığında karşımızda iki temel argümanın bulunduğu müşahede ederiz: Bunların ilki, *Ma'rûr b. Süveyd'in muhtemel hayalî bir muammer olduğu*, diğeri ise *A'meş'in yine büyük bir ihtimalle Ma'rûr'u uyduran müşterek ravi olduğudur.*²³

Biz öncelikle ikinci argümanı ele alarak, A'meş'in bilhassa cerh ve ta'dil alimleri nezdindeki konumuna temas ile mezkur ikili arasındaki ilişkiye kapı aralamak istiyoruz.

el-A'meş, Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kâhilî el-Kûffî (61-680-1/148-765).

22 Ertürk, a.g.e., s. 130.

23 Juynboll, A'meş'in *Ma'rûr b. Süveyd* dışında iki muammer şeyhini daha zikretmektedir. (Bkz. Ertürk, a.g.e., s. 129, 130.) Bunlar; *Zeyd b. Vehb* (Bkz. Buhârî (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1958, *Salât*, 268.) ve *Ebû Vâil Şakîk b. Seleme*'dir (Bkz. Buhârî, *İlim*, 11.). Biz, yaptığımız basit bir taramayla A'meş'in üç muammer şeyhini daha tespit ettik. Bunlar; *Amr b. Abdillâh b. Ubeyd* (Bkz. Müslim (261/875), *Sahîhu Müslim (bi-Şerhi'n-Nevevî)*, Kahire, t.y., *İman*, 327.), *Ebû Amr eş-Şeybânî* (Sa'd b. İyâs), bkz. Abdurrahman b. Amr b. Abdillâh b. Safvân en-Nasrî (281/894), *Târîhu Ebî Zur'a ed-Dımaşkî*, nşr. Halîl Mansûr, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut 1996, s. 343, no. 1974; İbn Hacer (852/1448), *Tehzîbu't-Tehzîb*, nşr. İbrahim Zeybek, Âdil Mürşid, Müessesetu'r-Risâle, I.baskı, Beyrut 1996, I/691; Müslim, *İmâre*, 130.) ve *Abdulmelik b. Uneyr b. Süveyd*'dir. (Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/620-1; Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed (398/1007), *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Mâ'rife, I.baskı, Beyrut 1987, II/477; *Nihâyetu'l-İğtibât bi-Men Rumiye mine'r-Ruvât bi'l-İhtilât* (li'l-Hâfiz Sıbt İbni'l-Acemî - 841/1437) [Eseri tahkik ve ziyadeler ile neşreden: Alâüddîn Ali Rıza, Dâru'l-Hadis, I.baskı, Kahire 1988], s. 226-229., no. 66.

Süfyan b. Uyeyne (198/813) onu, Kûfe alimleri arasında Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi okuyan, en fâzla hadis ezberleyen ve ferâizi de aynı şekilde en iyi bilen kimse olarak tanıtmaktadır.²⁴

Yahya el-Kattân (198/813)'a göre ise o, *allâmetü'l-İslâm*'dir.²⁵

İbn Maîn (233/847), onun için *sikâ*; İclî (261/875) ve Nesâî (303/915) ise *sikâ sebt* hükmünü vermişlerdir.²⁶ İbn Adî (365/975) *el-Kâmil fi'd-Duafâ* adlı eserinde *münekkid* tâbiîler arasında²⁷; Hâkim Neysâbüri (405/1014)²⁸ ise, Kûfe'nin meşhur *sikâ* tâbiîleri arasında kendisini zikretmişlerdir.

Adalet ve zabt sıfatlarına sahip ravilerin, şâz ve illetten âri olarak ittisâlen rivayet ettikleri hadise, sahih hadis²⁹ denildiğini hatırlayacak olursak; bütün ravileri, bir ravide bulunması gereken vasıflar itibariyle en yüksek derecede olan isnadın da "*esahhu'l-esânîd (isnadların en sağlamı)*" olarak telâkki edildiğini söyleyebiliriz. Ravilerin adalet vasfına, âlimlere ve bel-delere göre değişiklik arzeden esahhu'l-esânîd telâkkîsınca, A'meş de, *müteşeddîd ve müteannîd* olarak anılan Yahyâ b. Maîn tarafından bu en sahih isnad zincirlerinin bir halkası kabul edilmiştir.³⁰ Bu ise, A'meş'in güvenilirliğinin tasdiki mânâsını ancak tazammun eder.

Kendisinin bir kusuru olarak söylenebilecek şey, Enes b. Mâlik (93/711)'ten - ki her ne kadar Enes b. Mâlik'i görmeye beraber, kendisinden hadis ahzetmediği söylenmiştir - ve Abdullah b. Ebî Evfâ (86/705 civarı)'dan irsâlen rivayetlerinde yaptığı söylenen *tedlis*idir.³¹

24 Hatîb Bağdâdî (463/1070), *Târîhu Bağdâd*, nşr. Muhammed Emîn Hancî, 1931, IX/9; Zehebî (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Müessesetu'r-Risâle, VI.baskı, Beyrut 1986, VI/228; *el-Iber fi Haberi Men Çaber*, thk. Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Ebû Hacer Muhammed, I/160; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/110; İbnu'l-İmâd (1089/1678), *Şezerâtu'z-Zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût, Dâru İbn-i Kesîr, I.baskı, Beyrut 1988, II/217.

25 Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/8; Zehebî, *en-Nubelâ*, VI/228; İbnu'l-İmâd, a.g.e., II/217; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/110.

26 Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/5; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/110.

27 Beyrut 1988, I/50-65.

28 *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, nşr. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Matbaatu Dâri'l-Kütübî'l-Misriyye, Kahire 1937, s. 245.

29 Bkz. İbnu's-Salâh (643/1245), *Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nüreddîn İtr, Beyrut 1986, s. 11-12.

30 İbnu's-Salâh, a.g.e., s. 15-16; İbn Hacer, *Silsiletü'z-Zeheb (ve maahû el-Merâsil li-Ebî Dâvûd es-Sicistânî)*, thk. Abdumu'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-Ma'rife, I.baskı, Beyrut 1986, s. 9.

31 Bkz. Tirmizî (279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. İbrahim Atve Avd, I.baskı, Mısır 1962, *Tahâret*, 10; Kazvinî, Ebû Ya'lâ el-Halîl (446/1054), *Kitâbu'l-İrşâd fi Ma'rifeti*

A'meş, *teseyyu'* (Şia düşüncesini benimseme)³² ile de itham olunmuşsa da bunun gerçekte bir ilgisinin olmadığı ifade edilerek kabul görmemiştir.³³

A'meş'in kendilerinden hadis aldığı hocaları arasında meşhur simalar da bulunmaktadır. Saîd b. Cübeyr (94/713), Mücahid (100/718'den sonra) ve İbrahim en-Nehaî (95/713-714) bunlar arasındadır. Kendisinden hadis alanlar (talebeleri) arasında ise; Süleyman et-Teymî (143/760), Süfyân es-Sevrî (161/778), Şu'be (160/777), Süfyân b. Uyeyne (198/813) ve Yahya b. Saîd el-Kattân (198/813) gibi devrinin önemli muhaddisleri yer almaktadır.³⁴

Ashabu'r-Re'y karşısındaki ashabu'l-hadis saflarında yerini belirleyen³⁵, *Kütüb-ü Sitte'de*³⁶ de rivayetleri yer alan ve doğruluğu sebebiyle "*mus-haf*"³⁷ olarak anılan "*seyyidü'l-muhaddisîn*"³⁸ A'meş, görüldüğü üzere umum itibariyle sika bir ravi olarak kabul görmüştür. Hakkında söylenebilen tek kusur ise, Enes b. Mâlik ve İbn Ebî Evfâ'dan rivayetlerinde *tedlis* yapmasıdır.

O halde hassaten A'meş'in bu tedlis kusuruna şöyle bir göz atmak lazımdır.

"Bir ravinin muasırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten işitmişçesine rivayette bulunmasına" tedlis dendiği gibi,

Ulemâi'l-Hadis, thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs, Mektebetu'r-Rüşd, I.baskı, Riyâd 1989, II/561; Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/4; Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (597/1201), *el-Muntazam fi Tevârîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1995, VI/169; Zehebî, *en-Nubelâ*, VI/227; Irâkî (806/1403), *et-Takyîd ve'l-İzâh*, Medine 1969, s. 318; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/109, 111; *Ta'rîfu Ehli't-Takdîs bi-Merâtibi'l-Mevsûfîn bi't-Tedlîs*, thk. Abdülğaffâr Süleymân el-Bundârî, Muhammed Ahmed Abdulazîz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II.baskı, Beyrut 1987, s. 67.

32 Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/6; Zehebî, *en-Nubelâ*, VI/235.

33 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Uğur, Muctebâ, "*A'meş*", İ.A. (T.D.V), İst. 1991, III/54.

34 Bkz. Kazvîni, *el-İrşâd*, II/562; Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/3; Zehebî, *en-Nubelâ*, VI/227; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/109.

35 Bkz. Ukaylî (322/933), *Kitâbu'd-Du'afâ'i'l-Kebîr*, I-IV, thk. A. Emin Kal'acı, Beyrut 1984, I/302.

36 -Krş. Buhârî, *İman*, 25; Müslim, *Mukaddime*, 15; *İman*, 16; *Eymân*, 34, 37; Tirmizî, *Sıfâtü Cehennem*, 1, 3-5, 9, 10; Ebû Dâvûd (275/888), *Sünen Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Matbaatu's-Saâde, II.baskı, Mısır 1950-2, *Savm*, 20; Nesâî (303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, Kalem Yayıncılık, İst. 1981, *Mesâcid*, 3, 27; *Zekât*, 11; İbn Mâce (273/886), *Sünen*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952, *İkâmetü's-Salât ve's-Sünnetü fihâ*, 16; *Zekât*, 2; Ayrıca bkz. Dârimî (255/868), *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1981, *Zekât*, 3.

37 Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/11.

38 Hatîb Bağdâdî, a.g.e., IX/11.

“ravinin hadis işittiği şeyhten gerçekte işitmemiş olduğu hadisi rivayet etmesi”ne de tedlis denilmektedir.³⁹

Bu tarife istinâden şimdi şunu sormak gerekir: Acaba A'meş, Ma'rûr b. Süveyd ile alâkalı olarak da bir tedliste bulunmuş olabilir mi? Bunun cevabını Ma'rûr b. Süveyd'i tanıdıktan sonra verelim isterseniz.

O, Ebû Ümeyye el-Esedî el-Kûfî'dir.

Zehebî (748/1347) de onun *muhadram* olduğunu kaydeder.⁴⁰

Ebû Hâtim er-Râzî, A'meş'in onu yüz yirmi yaşında olduğu halde saç ve sakalına henüz ak düşmemiş bir halde gördüğünü söylediğini nakleder.⁴¹

Kaynaklar, onun Hz. Ömer dönemindeki Kâdisiye Savaşı⁴² (14/635) ile Emevîler dönemindeki Deyru'l-Cemâcim'e⁴³ (Kafatası Manastırı) (83/702)

39 Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 395.

40 Zehebî, *Cüz'ün fihî Ehlü'l-Mie*, s. 41.

41 Abdurrahman b. Amr b. Abdillâh b. Safvân en-Nasrî, *Târîhu Ebî Zur'a ed-Dimaşkî*, s. 342, no. 1967; Mizzî (742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl*, thk. B. Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, I.baskı, Beyrut 1992, XXVIII/263; Zehebî, *en-Nubelâ*, IV/174; Burada, A'meş'in Ma'rûr b. Süveyd kaç yaşındayken kendisiyle görüştüğü sorusu akla gelebilir. Bunu, kabaca bir hesap ile şu şekilde izah edebiliriz: Zehebî'ye göre Ma'rûr, muhadramdır. Yani, cahiliye dönemiyle Hz. Peygamber'in risâlet dönemini idrak etmiş, ancak Peygamber (s.a) ile görüşmemiştir. Hz. Peygamber'e risâlet vazifesi 610 milâdî yılında 40 yaşındayken tevdi' edilmiştir. Bu tarihten yaklaşık - 15 yaş gibi âkil bâliğ bir devresini dikkate alarak Ma'rûr'un farzî muhâl 595 milâdîde doğduğunu düşünerek - 15 yıl geriye gidersek, A'meş'in doğum tarihinde (61/680) Ma'rûr'un 85 yaşında olduğunu söylememiz gerekir. Bununla beraber, A'meş'in de muhtemelen yaklaşık 15'ine doğru hadis tahammülüne başladığını farzederseniz, artık diyebiliriz ki A'meş Ma'rûr ile en erken o 100 yaş civarında iken görüşmüş olmalıdır. Kaldı ki, kendisi de onunla 120'sinde görüştüğünü ifade etmiştir. Ancak burada, A'meş'in bir pîri fâniden rivayeti söz konusu olur ki, bu pîri fâninin yaşı itibariyle herhangi bir ihtilâta maruz kalıp kalmadığı sorusu sorulabilir. Hem A'meş hem de Ma'rûr'a dair bilgi veren kaynaklarda böylesi bir noktaya hiç temas edilmemiş olması, kanaatimizce bu tarz bir kusurdan da Ma'rûr'un tezkiesi anlamını ifade etmelidir. Nitekim, 123 şahsın değerlendirildiği *Nihâyetu'l-İğtibât bi-Men Rumiye mine'r-Ruvât bi'l-İhtilât* [Eseri tahkik ve ziyadeler ile neşreden: Alâuddîn Ali Rıza] adlı eserde Ma'rûr b. Süveyd'in isminin geçmemesi de bu hususun te'yidi kabîlinden karşılanmalıdır.

42 Bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî (Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk)*, thk. Muhammed Ebu'l-Fâdl İbrahim, Dâru Suveydâ, Beyrut, t.y., III/539; Ebu'r-Rebî Süleyman b. Musa el-Kilâf el-Endelüsî (634/1236), *el-İktifâ bimâ Tedammehû min Meğâzî Resûlillah ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Kemaluddîn İzzeddîn Ali, A'lemu'l-Kütüb, I.baskı, Beyrut 1997, IV/210.

43 Bkz. Bekrî, Ebû Ebeydillâh Abdullâh b. Abdilâziz el-Endelüsî (487/1094), *Mu'cem Me'sta'cem fi Esmâ'ir-Bilâd ve'l-Mevâzi'*, thk. Cemâl Talbe, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut 1998, I/188-9; Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Yâkut b. Abdillâh (628/1228), *Mucemu'l-Buldân*, Matbaatu's-Saâde, I.baskı, Mısır 1906, III/133.

katıldığını⁴⁴ naklederler.

Ma'rûr b. Süveyd; İbn Maîn (233/848), Ebû Hâtim er-Râzî (277/890) ve İclî (262/875) tarafından *sikâ* olarak tavsif edilmiş⁴⁵, İbn Hibbân da *sikât*'ında zikretmiştir.⁴⁶

Rivayetleri *Kütüb-ü Sitte*'de⁴⁷ (bkz. EK:1) de yer alan Ma'rûr'un hadis tahammül ettiği hocaları ile, kendisinden hadis rivayetinde bulunan talebelerini ise – tespit edebildiğimiz kadarıyla - aşağıda olduğu üzere rahatlıkla görebiliriz:

Hocaları⁴⁸: Ebû Zer el-Ğifârî (Cündüb b. Cünâde) (32/652); Abdullah b. Mes'ûd (32/652); Ümmü Seleme (50/670'den sonra); Ömer İbnü'l-Hattâb (23/644); Hureym b. Fâtik el-Esedî (41-60/661-680 arası)⁴⁹; Abdullah b. Sâmit (70-80/689-699 arası)⁵⁰.

Talebeleri: Süleyman b. Mihrân el-A'meş (148/765); Rib'î b. Hırâş (100/718 civarı)⁵¹; Âsım b. Behdele (128/745)⁵²; Vâsıl b. Hayyân el-Ahdeb (120/737'den sonra)⁵³; Alkame b. Mersed⁵⁴; Zübeyr b. Adî el-Hemdânî (131/

44 Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, a.g.e., IV/384.

45 Bkz. İbn Ebî Hâtim er-Râzî (327/938), *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, I.baskı, Haydarâbâd 1953, IV/I/415-6; Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/731; Süleyman b. Halef el-Bâcî (474/1081), *Kitâbu't-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, nşr. Ebû Lubâbe Hüseyin, Dâru'l-Livâ, I.baskı, Riyâd 1986, II/765; Zehebî, *Cüz'ün fîhi Ehlü'l-Mie*, s. 41; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV/118.

46 Bkz. İbn Hibban (354/965), *es-Sikât*, thk. es-Seyyid Şerefuddîn Ahmed, Dâru'l-Fikr, I.baskı, 1975, IV/324., no. 3140.

47 Krş. Buhârî, *İman*, 22; Müslim, *Eymân*, 37, 38; Tirmizî, *Sıfâtü Cehennem*, 10; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 131; Nesâî, *Zekât*, 11; İbn Mâce, *Zekât*, 2; Ayrıca bkz. Dârimî, *Zekât*, 3.

48 Ma'rûr'un hoca ve talebeleri için bkz. İbn Sa'd (230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y., VI/118; İbn Hibbân *es-Sikât*, V/457; İbn Menceveyh, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (428/1036), *Ricâlu Sahîhi Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, I.baskı, Beyrut 1987, II/283; İbn Mâkûlâ (475/1082), *el-İkmâl*, nşr. Muhammed Emin, Beyrut, t.y., VII/271; Zehebî, *en-Nubelâ*, IV/174; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV/118.

49 Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/541; Mizzî, a.g.e., XXVIII/262.

50 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/357; Taberânî (360/970), *el-Mu'cemu'l-Evsât*, thk. Târik b. Avdillah, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1994, VII/236., no. 7375.

51 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/588-9; Ahmed b. Hanbel (241/855), *Müsnedü Ahmed*, V/147., no. 21349.

52 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/250-1; Taberânî, a.g.e., VII/236., no. 7375.

53 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV/301.

54 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III/141; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, VI/304., no. 26638.

748)⁵⁵; Sâlim b. Ebi'l-Ca'd (100/718 civarı)⁵⁶; Cevvâb b. Ubeydillah et-Teymî⁵⁷; İsmail b. Recâ ez-Zübeydî⁵⁸; Bükeyr b. el-Ahnes el-Leysî⁵⁹; Muğîre b. Abdillâh el-Yeşkurî⁶⁰; Yezîd b. Muallâ el-Esedî⁶¹; Ali b. Müdrîk (120/737)⁶²; Husyine bt. Ma'rûr b. Süveyd⁶³; Ziyâd b. İlâka (135/752)⁶⁴; Âsım b. Süleyman el-Ahvel (140/757 sonrası)⁶⁵; Abdulazîz b. Rufey' (130/747 civarı)⁶⁶; Âsım b. Zir⁶⁷; Abdullah b. Bahîr b. Reysân, Ebû Vâil⁶⁸; Lâhık b. Humeyd, Ebû Miclez (110/728)⁶⁹; Şimr b. Atrıyye⁷⁰; Ebû İshâk eş-Şeybânî⁷¹; Haraşe b. el-Hurri (74/693)⁷².

- 55 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/625-6; Taberânî, a.g.e., II/383., no. 2293.
- 56 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/674-5; Buhârî, *Halku Ef'âli'l-İbâd*, çev. Yusuf Özbek, *İlâhî Kelâmın Müdâfaası*, İz Yayıncılık, İst. 1992, s. 140., no.433.
- 57 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/319; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (458/1065), *Şu'abu'l-İmân*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut 1990, II/82, no. 1217.
- 58 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/150; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, nşr. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fıkr, t.y., I/353., no. 1113.
- 59 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/247; İbn Ebî Şeybe (235/849), *Musannef İbn Ebî Şeybe*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, I.baskı, Riyâd 1989, I/65, no. 699.
- 60 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV/135; Humeydî, Abdullah b. Zübeyr (219/834), *Müsnedü'l-Humeydî*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut - Kahire, t.y., I/68., no. 125.
- 61 İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/623., no. 11775.
- 62 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III/191-2; Vâsıtî, Eslem b. Sehl er-Rezzâz (292/905), *Târîhu Vâsıt*, thk. K. Avvâd, A'lemu'l-Kütüb, I.baskı, Beyrut 1986, s. 217.
- 63 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, nşr. Talat Koçyiğit, İsmail Cerahoglu, İst. 1987, I/268.
- 64 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/651-2; Saîd b. Mansûr, *Sünen Saîd b. Mansûr*, thk. Sa'd b. Abdillâh, I.baskı, Riyâd 1994, III/828., no. 360.
- 65 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/252-3; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, V/155., no. 21414.
- 66 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/585; İbn Hibbân, *Sahîhu İbni Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, II.baskı, Beyrut 1993, I/462., no. 226.
- 67 Cürçânî, Hamza b. Yûsuf (427/1036), *Târîhu Cürçân*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, A'lemu'l-Kütüb, III.baskı, Beyrut 1981, s. 210.
- 68 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/305-6; İbn Ebî Şeybe, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, VII/496., no. 37512.
- 69 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV/335; Berdicî, Ahmed b. Hârûn (301/914), *el-Esmâu'l-Müfredede*, thk. Abduh Ali, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, I.baskı, Dımaşk 1990, s: 104, no. 186.
- 70 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/179-80; Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr (292/904), *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah, Müessesetu Ulûmi'l-Kur'an, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, I.baskı, Beyrut - Medîne 1989, IX/399-400., no. 3991.
- 71 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/97; Ebû İshâk el-Fezârî (186/802), *Kitâbu's-Siyer*, thk. Fârûk Hamâde, Müessesetu'r-Risâle, I.baskı, Beyrut 1987, s. 213, no. 326.
- 72 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I/541; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, 5/151, no.21383.

Juynboll'un da dediği gibi, tarihî kaynaklarda hakkında oldukça az malumat bulunan bir ravidir Ma'rûr b. Süveyd. Ancak bu, onun "*hayalî bir şahsiyet*" olmasını illâ ki ilzâm etmemektedir. Kaldı ki, sadece İbn Hacer' in **Tehzîbu't-Tehzîb**'ine şöyle göz ucuyla bakılsa dahi, kimi raviler için birkaç sayfa malumat kaydedilmişken, kimileri için de ancak birkaç satır bilginin bulunduğu pekâlâ görülebilecektir.⁷³

Bu durumda, A'meş dışında kendisinden rivayette bulunanlar ile, hakkında az da olsa bilgi sunanları hangi kıstasa göre yargılayacağız. Bu, açıkça tüm bu şahısların yıllar yılı *hayalî bir şahsiyeti* aralarında yaşattıklarını iddia etmek değil midir? Kaldı ki, bu halde cerh ve ta'dilin ne anlamı ve fonksiyonu kalmaktadır? Yine bu durumda, tenkidlerinde *müteşeddîd ve müteannîd* olarak kabul gören⁷⁴ Yahya el-Kattân, İbn Maîn ve Ebû Hâtîm er-Râzî misâli münekkîd alimlerin A'meş ve Ma'rûr'a dair "*ta'dîl*" hükümlerini nasıl ve hangi gerekçeye müstenîd olarak kabul edeceğiz? Dahası, Ma'rûr'un bunca talebesine rağmen nasıl olur da A'meş "*müşterek ravi*" olarak Juynboll tarafından iddia olunabilmektedir?

Görülen köy kılavuz istemez misâli, yukarıdaki soruların hiçbirine müsbet bir cevap verilebilmesi, bu iddia "doğru" kabul edildiği takdirde mümkün değildir.

Öyle gözüküyor ki, isnad ağırlıklı çalışmalara⁷⁵ da imza atan bir müsteşrik olarak Juynboll, bâkir bir alana ayak bastığının pekâlâ farkındadır. O, âdetâ üç ayaklı bir masa etrafında bu iddialarını şekillendirmektedir. Bu üç ayak ise; *tedlis ile maksûr* A'meş, hayatı hakkında tarihî kaynaklarda pek az malumat bulunan Ma'rûr b. Süveyd ve bilhassa Şia tesiriyle hadis vaz'ının bir beşiği⁷⁶ durumuna gelen Kûfe'dir. Bu üç ayaklı masa üzerinde her ne varsa, ayaklardan birine gelebilecek şiddetli bir darbe neticesinde yer ile yeksân olmaya mahkûmdur. Hele bu masanın üzerine *isnâd sistemi*ni koyar ve ardından da bir değil iki ayağını birden keserseniz, varın gerisini siz hesap edin!

73 Meselâ bkz. İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, IV/18-9. (Mubârek b. Fedâle); IV/119. (Ma'rûf b. Süheyl el-Burcumî); IV/259. (Hârûn İbnu İbni Ümmi Hânî')

74 Zehebî, *el-Mûkaza fî İlmî Mustalahî'l-Hadis*, nşr. Abdulfettâh Ebû Ğudde, I.baskı, Beyrut 1985, s. 83; *Zikru Men Yu'temedu Kavluhû fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Kahire 1984, s. 158-9.

75 Juynboll'un çalışmaları için bkz. Ertürk, a.g.e., s. 23-4.

76 Bkz. Zehebî, *el-Muntekâ min Minhâci's-Sünne*, Kahire 1954, s. 88.

İleride cevap vermek kaydıyla demiş ve bir soru sormuştuk hatırlanacak olursa; acaba A'meş, Ma'rûr b. Süveyd ile alâkalı olarak da bir tedliste bulunmuş olabilir mi, diye. Bu soruya peşinen “**olamaz**” cevabını verebiliriz. Zira tedlisin tarifinde geçen hiçbir unsurun A'meş açısından Ma'rûr'a dönük bir cephesi bulunmamaktadır. Bir defasında tedlis, her şeyden önce “*var olan*” yani “*tarihî gerçekliği içerisinde hükmi bir şahsiyet olan*” şahıs(lar) için sözkonusu edilebilir. Oysa ki Juynboll, “*muhtemel hayalî muammer*” dediği Ma'rûr'un, “*büyük bir ihtimalle A'meş tarafından uydu-rulduğu*” iddiasındadır. Bu ise A'meş'i, bir anda *müdelles* olmak gibi bir kusur yanında, *vâdi'* (hadis uyduran) olmak gibi kusurdan öte müthiş bir töhmet altına sokmaktadır. Dahası, böylesi bir vasfı nasıl olur da münekkid alimler görmemişler(!) yahut görmezden gelmişlerdir(!) sorusuyla akıllar sükût eder. Altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise, tespitlerimize göre, Ma'rûr b. Süveyd'in Enes b. Mâlik ve İbn Ebî Evfâ'dan rivayetinin bulunmamasıdır. A'meş'in Enes b. Mâlik ve İbn Ebî Evfâ'dan irsâl sûretiyle tedliste bulunduğu dikkate alınrsa, Ma'rûr'un *Müdelles anh* (tedlis yapılarak senedden düşürülen ravi) olamayacağı da gün gibi açığa çıkar.

Bir diğer önemli husus ise, ki Juynboll bundan hiç söz etmez, isnadda *uluvy* (Hz. Peygamber'e ulaşan en kısa yolu) arama amelîyesidir. İsnâdın, olmasaydı, dileyenin dilediğini söyleyebileceği ifade olunarak dinden telâkki olunduğu bir ortamda, *âlî isnâdın* kimi muhaddislerce *sünnet* kabul edilmesi mânidârdır.⁷⁷ “*Muayyen bir hadisi veya hadisler mecmuasını ve tamamen profan mahiyette her hangi bir kitabı selâhiyetli râvilerinden dinlemek veya onlardan rivayet hakkını almak arzusu*” ile “*malûm olan ve hatta yazılı kaynaklarda bulunan hadislerin yüksek isnâdlarını ve eski 'samâ' larını elde etme şeklinde*”⁷⁸ anılan *talebu'l-ilm* müessesesi dikkate alındığında, A'meş'in de böylesi bir talebinin olması neden düşünülmesin? Sened zincirindeki ravilerin azlığı nisbetinde, hata riskinin de azalacağı kanaatine binâen, A'meş'in de uzun ömürlü bir raviden hadis tahammülünü arzulamış olabileceği pekâlâ kabul edilebilir.⁷⁹

77 İbnu's-Salâh, a.g.e., 255-6; Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 38; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 8-9.

78 Sezgin, M. Fuad, “*İslâm tarihinin kaynağı olmak bakımından Hadis'in ehemmiyeti*”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü*, c. II, cüz. 1, 1956-7, s. 24.

79 Hadis edebiyatı içerisinde *avâlî* türü eserlerin çokluğu da burada hatırlanmalıdır. Örnekler için bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 356-362; Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 39-41.

İslâm dünyasının Batılı araştırmacılara karşı menfî tavırlarının altında, bu araştırmacıların üslûplarının da buna etken olduğuna dikkat çeken Juynboll, bu itibarla bir çalışmasında *üslûpta yumuşama* önerir.⁸⁰ Ancak burada hemen akla, bizim de kendisine katıldığımız, Ertürk'ün şu endişeleri gelmektedir. O şöyle der: "*Kanaatimizce bu üslûp yumuşamasının tek sebebi- nin sadece bilimsel kaygı olduğunu düşünmek biraz safdillik olur. Zira her değişimin arkasında birden fazla gerekçeler aramak gerekir. Nitekim, içerisinde yaşadığımız şu dünyada bilgi ve iletişim noktasında teknolojik gelişmeler vesilesiyle ülkeler arası mesafenin gittikçe azaldığını, farklı kültür ve medeniyetlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin siyasî, askerî, ekonomik ve birtakım bağlantularla yakınlaştığını ve bu ilişkilerde artık pragmatizmin ve çoğulculuğun ön plana çıktığını dikkate aldığımız zaman bu düşüncemizin hiç de yadınanmaması gerektiğini söyleyebiliriz.*"⁸¹

"...bu yumuşak üslubun arka planında bilimsel kaygular yanında ülkeler arası ilişkilerde ekonominin ön planda olduğu bir anlayışın sonucu olabileceğini tekrar hatırdan çıkarmamak gerekir."⁸²

Pek çok kitap ve makaleye imza atmış bir batılı ilim adamı olarak Juynboll'un, üslubunu ne kadar yumuşatırsa yumuşatsın, isnad – muammerûn ilişkisi bağlamındaki iddialarının ne gibi neticeler doğurabileceğini önceden kestirememiş olduğunu düşünmek cidden safdillik olur. Kaldı ki onun kafasında isnad sistemi zaten çökmüş durumdadır. Zira, mütevatir olarak kabul edilen "*Men kezebe aleyye.*" hadisi üzerindeki kronolojik çalışmasının neticesi olan teorilerinin, "*..İslâm'ın en saygın ve değerli kurumlarından biri olan isnadın ortadan kalkması*" anlamını tazammun ettiğini bizzat kendisi ifade etmektedir.⁸³ Kaldı ki, Ma'rûr b. Süveyd'in "*hayalî bir şahsiyet*" ve A'meş'in de onu uyduran bir "*müşterek ravi*" olarak takdimindeki temel argümanı; iddiaya konu teşkil eden diğer müşterek ravi ve muammerler de düşünüldüğünde, isnad sisteminin şartların gerektirmesi

80 Bkz. Ertürk, "*Son Dönem Oryantalist Anlayışın Modern Çehresi: Yumuş(a)tma ve Diyalog Politikası*", a.g.e., s. 11-26; Ayrıca Bkz. a.g.e., s. 27-37. (Bu sayfalar arasında Juynboll'un "*İslâm Uleması ile Oryantalistlerin İslâmî Konulara Yaklaşım Farklılığı*" adlı makalesi yer almaktadır.)

81 Ertürk, a.g.e., s. 15.

82 Ertürk, a.g.e., s. 16; Oryantalist üslûp ile ilgili olarak ayrıca bkz. Görmez, a.g.m., s. 11-31.

83 Ertürk, a.g.e., s. 36.

neticesinde *formüle* edildiği ve dolayısıyla da bir *güven problemi* arz ettiği şeklinde düşünebiliriz.

Hulâsaten, onun bu tetkikinin bir cephesinin incelendiği süreçte gördük ki, müslüman araştırmacıların henüz tetkikine girişmedikleri bir alanda müsteşrikler olabildiğince maharetli (!) kalem oynatabilmektedirler. Bu durumda söylenebilecek söz, İslâm kültür mirasından bizlere tevârüs edenleri ilmî kriterler çerçevesinde mütâlâa ile tetkik ve tenkid süzgecinden geçirmenin, 21. yüzyıl müslüman araştırmacılarının vazgeçilmez görevleri arasında olduğudur. Bu meyanda şunu da hatırlatalım ki, muammerûn konusu hâlâ işlenmeye ve hatta bir lisans üstü çalışmaya konu olabilecek mahiyette tetkiki beklemektedir.

EK:1

Kütüb-ü Sitte'de *el-A'meş ani'l-Ma'rûr b. Süveyd* tarîkıyla gelen rivayetlere bakıldığında, bunların dört konu etrafında şekillendiği görülür. Burada biz, bunlardan birer örneği kaydedecek, ilgili dipnotta da rivayetin diğer versiyonlarına referansla yetineceğiz.

(1) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا وكيع حدثنا الأعمش عن المعمر بن سويد عن أبي ذر قال انتهيت إلى النبي صلى الله عليه وسلم وهو جالس في ظل الكعبة فلما رأني قال هم الأخرسون ورب الكعبة قال فجئت حتى جلست فلم أقار أن قمت فقلت يا رسول الله فذاك أبي وأمي من هم قال هم الأكثرون أموالا إلا من قال هكذا وهكذا وهكذا من بين يديه ومن خلفه وعن يمينه وعن شماله وقليل ما هم ما من صاحب إبل ولا بقر ولا غنم لا يؤدي زكاتها إلا جاءت يوم القيامة أعظم ما كانت وأسمه تنطحه بقرونها وتطوه بأظلافها كلما نفدت أحرأها عادت عليه أولها حتى يقضى بين الناس⁸⁴

“..Ebû Zerr (r.a) şöyle dedi: Resûlullah (s.a) Kâ'be'nin gölgesinde otur-maktayken yanına vardım. Beni görünce;

- Kâ'be'nin Rabbına yemin ederim ki, mutlak sûrette onlar çok hüsranda (zararda) dırlar! dedi.

Nihayet (ben de) oturdum. Ancak ben sakin değildim. (Onun bu sözü üzerine yerimde duramıyor, içim içime sığmıyordu. Bu hâl içerisindeyken, sonunda) kalkıp:

- Yâ Resûlallah! Anam-babam feda olsun sana! Bu hüsranda olanlar da kimlerdir? diye sordum. (Bunun üzerine) Resûlullah :

- Onlar, malları çok olan zenginlerdir. Ancak, bunlardan şöyle şöyle söyle verenler müstesnâdır. (Bunu; önündeki, arkasındaki, sağındaki ve

84 Müslim, *Zekât*, 31; Ayrıca bkz. Buhârî, *Zekât*, 43; Müslim, *Zekât*, 24. (Süveyd b. Sa'd -Hafs (İbn Meyser) es-San'ânî -Zeyd b. Eslem -Ebû Sâlih Zekvân -Ebû Hureyre tarîkıyla); 25, 26 (Muhammed b. Abdîmelik el-Umevî -Abdulazîz b. el-Muhtâr -Süheyl b. Ebî Sâlih -an Ebîhi -Ebû Hureyre tarîkıyla); 28 (Muhammed İbn Râfî' -Abdurrezzâk -İbn Cureyc -Ebu'z-Zubeyr -Câbir b. Abdillâh tarîkıyla); 29; Ebû Dâvud, *Zekât*, 542 (Musa b. İsmail -Hammâd -Süheyl b. Ebî Sâlih -an Ebîhi -Ebû Hureyre tarîkıyla); Tirmizî, *Zekât*, 1; Nesâî, *Zekât*, 2, 6 (İmrân b. Bekkâr -Ali b. Ayyâş -Şuayb -Ebu'z-Zinâd -Abdurrahman el-A'rec -Ebu Hureyre tarîkıyla); 9 (Vâsıl b. Abdilâlâ -İbn Fudayl -Abdîmelik b. Ebî Süleyman -Ebu'z-Zubeyr -Câbir b. Abdillâh tarîkıyla); 11.

solundaki fakirlere ve hayır vecihlerine işaret ederek söyledi.) Onlar ne kadar da azdır! Zekâtlarını ödemeyen deve, sığır ve davar sahibi herkese kıyamet gününde bu hayvanlar, olduklarından daha iri ve daha semiz olarak gelecekler. Boynuzlarıyla sahiplerini toslayacak ve sert ayaklarıyla da çiğneyeceklerdir. Bütün insanlar arasında hükmolununcaya kadar o sürülerin sonu bittikçe ön tarafları tekrar döndürülecektir, buyurdu.”

(2) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا وكيع حدثنا الأعمش عن المعمر بن سويد قال مررنا بأبي ذر بالزبدة وعليه برد وعلى غلامه مثله فقلنا يا أبا ذر لو جمعت بينهما كانت حلة فقال إنه كان بيني وبين رجل من إخواني كلام وكانت أمه أعجمية فغيرته بأمه فشكاني إلى النبي صلى الله عليه وسلم فلقبت النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا أبا ذر إنك امرؤ فيك جاهلية قلت يا رسول الله من سب الرجال سبوا أباه وأمه قال يا أبا ذر إنك امرؤ فيك جاهلية هم إخوانكم جعلهم الله تحت أيديكم فأطعموهم مما تأكلون وألبسوهم مما تلبسون ولا تكلفوهم ما يغلبهم فإن كلفتموهم فأعينوهم⁸⁵

“..Ma'rûr b. Süveyd şöyle dedi:

- Biz, Rebeze'de Ebû Zerr (r.a)'in yanına uğradık. Kendisinin üstünde bir elbise vardı ki, kölesinin üstünde de yine bu elbiseye benzer (bir başka) elbise. Biz:

- Yâ Ebâ Zerr! Bu iki elbiseyi birleştirseydin de, bir (takım) elbise olsaydı ya! dedik. (Bizim böylesi bir teklifimiz üzerine) o şöyle dedi:

- Bir müslüman kardeşimle aramda (tatsız) bir söz olmuştu. Onun annesi, Arap değil bir yabancı (a'cemî) idi. Ben de tutup annesi sebebiyle kendisini ayıpladım. Tabî ki o da bunun akabinden beni Nebî (s.a)'a şikayet etti. Nebî (s.a)'ın huzuruna vardığımda;

- Yâ Ebâ Zerr! (Demek ki) sen hâlâ içinde cahiliye ahlâkı kalmış bir kimsesin! (Öyle mi?) buyurdu. Ben de:

- Yâ Resûlallah! Kim insanlara söverse, onlar da onun ana ve babasına söverler, dedim. Resûlallah yine:

85 Müslim, Eymân, 37; Ayrıca Bkz. Buhârî, İman, 22 (Vâsıl el-Ahdeb anî'l-Ma'rûr tarîkıyla); el-Eymân ve'n-Nüzûr, 2; Edeb, 44; Müslim, Eymân, 3140 (Vâsıl el-Ahdeb anî'l-Ma'rûr tarîkıyla); Ebû Dâvud, Edeb, 131; Tirmizî, el-Birr ve's-Silâ, 29; İbn Mâce, Edeb, 10.

- (Demek ki) sen hâlâ içinde cahiliye ahlâkı kalmış bir kimsesin! (Öyle mi?) buyurdu. Bunu müteâkıben de;

- Elinizin altındakiler sizin kardeşlerinizdir. Yüce Allah onları sizin elinize emanet etmiştir. Dolayısıyla, onlara yediklerinizden yedin, giydiklerinizden de giydirin! ve onlara güçlerinin yetmeyeceği meşakkatli işler yüklemeyin. Şayet bu şekilde işler teklif ederseniz, onlara yardımcı olun!, buyurdu.”

(3) حدثنا محمد بن عبد الله بن نمير حدثنا أبي حدثنا الأعمش عن المعرور بن سويد عن أبي ذر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إني لأعلم آخر أهل الجنة دخولا الجنة وآخر أهل النار خروجا منها رجل يأتى به يوم القيامة فيقال اعرضوا عليه صغار ذنوبه وارفعوا عنه كبارها فتعرض عليه صغار ذنوبه فيقال عملت يوم كذا وكذا وعملت يوم كذا وكذا وكذا وكذا فيقول نعم لا يستطيع أن ينكر وهو مشفق من كبار ذنوبه أن تعرض عليه فيقال له فإن لك مكان كل سينة حسنة فيقول رب قد عملت أشياء لا أراها ههنا فلقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ضحك حتى بدت نواجذه⁸⁶

“..Ebû Zerr (r.a) şöyle demiştir:

- Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Ben, cennet ehlinin cennete son girecek ve ateş ehlinin de cehennemden son çıkacak olanını biliyorum. Bu, (öyle) bir kimsedir ki, kıyamet günü gelir ve: “Ona günahlarının küçüklerini arzedip, büyüklerini ondan kaldırırız” denilir. Bunun üzerine ona, küçük günahları arz olunur ve kendisine:

- Sen, şu ve şu gün, şunu ve şunu yaptın. Şu ve şu gün de şunu ve şunu yaptın, denildiğinde, o:

-Evet! der (ve hiçbir şekilde) inkâr edemez. O, büyük günahlarının kendisine arzedilmesinden korkar bir hâlde iken, ona:

- “Her seyyienin yerine senin için bir hasene vardır”, denilir. O kul:

- Ey Rabbim! Ben, birçok şeyler daha yapmıştım. (Ne var ki) onları burada görmüyorum, der.

Ravi: Ben, Resûlullah (s.a)’ı gerideki dişleri belirinceye kadar güldüğünü gördüm, demiştir.”

(4) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا وكيع حدثنا الأعمش عن المعمر بن سويد عن أبي ذر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله عز وجل من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها وأزيد ومن جاء بالسنة فجزاؤه سيئة مثلها أو أغفر ومن تقرب مني شبرا تقربت منه ذراعا ومن تقرب مني ذراعا تقربت منه باعا ومن أتاني يمشي أتيته هرولة ومن لقيني بقراب الأرض خطيئة لا يشارك بي شيئا لقينه بمثلها مغفرة⁸⁷

“..Ebû Zerr (r.a) dedi ki. Resûlullah (s.a) şöyle söyledi:

- Azîz ve celîl olan Allah buyurur ki: her kim bir güzellik ve iyilikle gelirse, ona getirdiği güzelliğin on katı vardır ve bir de ben artırırım. Her kim de bir kötülük getirirse, onun cezası kendi gibi bir kötülüktür yahut ben mağfiret ederim. Her kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Her kim bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim de bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Kim hiçbir şeyi bana ortak kılmayarak arzın dolusuna yakın günah (hatfe) ile bana kavuşursa, ben de ona o günahları kadar mağfiretle kavuşurum.”

87 Müslim, ez-Zikr ve'd-Duâ ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr, 21; Ayrıca bkz. İbn Mâce, Edeb, 58.